

KÖNYVISMERTETÉS

Piso, Ioan – Forisek, Péter (edd.): *Defending the Polis – Defending the Empire. The Ancient Greek and Military Strategy and Inscriptions*. Studia Epigraphica Pannonica. Supplementum I. Budapest 2022.

TAKÁCS Levente* és BEREZ Gábor** ismertetője

© 2023 A szerzők

A fenti címet viselő és alább ismertetendő kötet egy 2019-es debreceni konferencia anyagából válogatta össze 12 tanulmányát. Az előszóban a szerkesztők megemlítik, hogy nem minden előadásnak készült el az írott változata, de egy ennél fontosabb tényre is felhívják az olvasó figyelmét. Egy olyan tudományos együttműködés legújabb termékéről van szó, amely 1999 óta tart, s most (2019-ben, illetve 2022-ben) Belgrád, Budapest, Piliscsaba, Debrecen, Kolozsvár, Iași egyetemeinek összefogásában valósult meg. Ez a hosszú távú együttműködés a kötet belső értékeitől függetlenül is kiemelkedőnek, példaadónak tekinthető. Nemcsak a közös tudományos munka, hanem a megjelenés finansziális háttérének biztosítása is együttműködés keretében valósult meg. A Debreceni Egyetem Történelmi Doktori Programja mellett az NKE Római Állam- és Tartományigazgatási Kutatóműhely is támogatta a munka megjelenését.

Mielőtt azonban a kötet tartalmának vázlatos ismertetésére sor kerülne, érdemes egy rövid megjegyzést tenni a kiviteléről. Tudván tudjuk, milyen nehéz összehangolni – különösen a Covid árnyékában – egy több országból érkező szerzői gárda munkáját, de még az avatatlan olvasónak is szemet szúrhat, hogy miközben a tanulmányok egyébként a szerzők vezetéknévének alfabetikus sorrendjében követik egymást, Mráv Zsolt írása az utolsó helyre került. Nem világos, miért. Elmaradt a bibliográfiák formájának egységesítése is, ami egy évtizedes múltú, rangos sorozat (Studia Epigraphica Pannonica) elemeként napvilágot látó kötetnél érthetetlen.

* Levelező szerző. Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet, Magyarország. E-mail: takacs.levente@arts.unideb.hu.

** Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Magyarország. E-mail: bereczgabor14@gmail.com. Berecz Gábort a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP22-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatása segítette.

Ami a tartalmi kérdéseket illeti, a szerzők nemcsak a főcím alapján várható hadtörténeti tárgyú írásokat közölnek, hanem helyet kaptak társadalomtörténeti, epigráfiai és gazdaságtörténeti írások is. Az összekötő elem, hogy a Duna-vidék és a Fekete-tenger térségének római határvidékéhez kapcsolódnak a kötetben szereplő tanulmányok. Utóbbi a romániai kutatók földrajzi okokból is érthető érdeklődése mellett valószínűleg nem független a 2022-es év eseménytörténetétől, aminek hatása talán a magyar ókortudatásban is tetten érhető.¹ Jelen kötetben a Fekete-tenger partvidékével kapcsolatosak Pázsint Annamária-Izabella és Forisek Péter írásai. Előbbi a Pontus vidék görög városainak proszopográfiájáról, utóbbi a rómaiak fekete-tengeri flottájáról ír. Tágabb értelemben ide vehető még Kovács Péter írása egy kis-ázsiai, de a Duna-vidékkel kapcsolatos feliratról.

Radu Ardevan a tanulmánykötetben két írást jelentetett meg. A sarmizegethusai Varenius család történetének szentelt tanulmánya mellett a *Roman Army and Epigraphy in Trajanic Dacia* címet viselő írása nyitja a kötetet. Ebben Ardevan rögzíti, hogy általában az első tartományi feliratok keletkezésének kezdőpontját nehéz meghatározni, de Dacia esetén a jól datálható annexió (ti. Traianus dák hadjáratai) megkönnyíti a kronológia kérdését. Továbbá a tartomány feliratokban meglehetősen gazdag, ám ezekből alig néhány származik az őslakoságtól, így őket feliratos forrásokból nehéz kutatni. A tanulmány a Traianus korára keltezhető feliratokat vizsgálja, amivel Ardevan célja az volt, hogy e feliratos emlékeket lelőhely, datálás, típus és feliratállító alapján kategorizálja, kísérletet téve ezzel Dacia korai feliratállítási szokásainak feltárására.

A mai Közép- és Kelet-Havasalföld területén feliratokat nem, csupán bélyeges téglákat találtak Mălăiești (Malajesd), Voinești (Vojnest), Târgșoru Vechi, Drajna de Sus és Pietroasele települések egykori erődjének helyén. Hasonló a helyzet Havasalföld nyugati részén és Olteniában is. Cserepeket és bélyeges téglákat találtak Rucăr, Bumbesti modern, és Buridava ókori települések környékén. Ezen őrhelyek minden bizonnyal a sóbányászat és sószállítás biztonságát szavatolták. A mai Bánát térsége, Dacia provincia délnyugati része már Traianus háborúi során is stratégiai jelentőséggel bírt: itt állomásozott a római inváziós haderő. Annak ellenére, hogy itt, Berzoviában (Zsidovin) táborozott a *legio IV Flavia Felix*, köfeliratokkal ugyanúgy nem rendelkezünk, mint Dacia déli térségéből. Az alakulat bélyeges téglái ugyanakkor többfelé is felbukkantak: a szerbiai Banatska Palanska (Palánk), Berzovia, Băile Herculane (Herkulesfürdő), Bocșa Română (Boksánbánya), az ókori Dierna, Eftimie Murgu, Pojejana (Alsópózsgás), Surducu Mare (Nagyszurdok), az ókori Tibiscum, és a mai Szerbia területén található Vrșac (Versec). Bélyeges téglákat ismerünk még a *legio VII Claudiától* is Viminaciumból, illetve auxiliáris egységektől Banatska Palanska, Gornea (Felsőlupkó), a szerbiai Pančevo (Pancsova) és Pojejana településeiről.

Néhány tábori eszköz mellett három köfelirat ismert: az egyik a *legio IV Flavia Felix* centuriója Kovinból (CIL III 1653 = 8143 = IDR III/1, 1), a másik egy dedicatio Marsnak (CIL III 6273 = IDR III/1, 106), a harmadikat pedig szintén egy katona állította a feleségének (CIL III 6274 = IDR III/1, 107). Ezek a feliratok azonban Moesia Superiorból származnak.

¹ Forisek Péter: *A Kígyó-sziget, Akhilleusz legendás nyughelye* (<https://ujkor.hu/content/a-kigyó-sziget-akhilleusz-legendas-nyughelye>); Takács Levente: *A Krim és a Római Birodalom* (<https://ujkor.hu/content/a-krim-es-a-romai-birodalom>) és Krén László: *A Fekete-tenger északi partvidékének görög városai és az Achaimenida Birodalom Xerxés hadjáratának idején*. In: *Thermopylaitól Mykaléig. A görög-perzsa háborúk 2500 év távlatából*. Szerk. Forisek P. – Patay-Horváth A. Debrecen (2022) 146–162.

Dacia középső része, a mai Erdély a kolonizáció egy magasabb fokán állt, számos csapat állomásozott itt, ezt pedig a feliratállítási szokások is alátámasztják. Ardevan szerint érdemes az olténiai Drobetát (Szörényvár) is e területtel együtt vizsgálni, hiszen a fő provinciális út innen indult északra, átszelve a nagyobb településeket. Két bélyeges edényt ismerünk még az ókori Apulumból (Gyulafehérvár) és Porolissumból. Drobetában bélyeges téglákat és cserepeket találtak, igazolván azt, hogy az egységek építőmunkákat végeztek, ugyanakkor a feliratállítás gyakorlatát nem lendítették fel. Apulumban, a *XIII Gemina* állandó táborhelyén hasonló leletekkel találkozunk, ám ezek nem datálhatók egyértelműen Traianus korára. Az előbbi típusú forrásokból nagy mennyiséggel rendelkezik Ulpia Traiana Sarmizegetusa veteránkolóniája is. A település alapításában és megépítésében a *IV Felix* veteránjai vettek részt. Az írásbeliség tehát egyértelműen kimutatható e térségben, de valódi feliratos emlékek csak elenyésző mennyiségben fordulnak elő.

Ami a Traianus-kori kőfeliratokat illeti, 10 db a római építőmunkákhoz nyújt forrást (pl. az ajtoni mérőöldkő – CIL III 1627; az apulumi erőd egy kőtömbje – CIL III 1629, 11; vagy a sarmizegetusai királyi székhelyen talált 6 latin nyelvű felirat – IDR III/3, 268, 269 a–c, 270. 271).² 6 db sírfelirat, amelyek egyike egy korábbi decurio, egy másik pedig egy veterán emlékműve. Három felirat a katonai személyzet családtagjaival hozható összefüggésbe, egy pedig egy ampelumi felszabadítotté, aki procuratorként az aranybányákban dolgozott. További egy feliratot az ókori Miciában állíttatott a *IV Flavia* egy centuriója. Apulumból szinte csak votív feliratokat ismerünk (10 a 11-ből), amelyeket a hadseregben vagy a közigazgatásban szolgáló személyek állíttattak. Sarmizegetusában a colonia alapítását dicsőítő, néhány esetben a császárnak címzett vagy a forum felavatását ünneplő feliratokról tud beszámolni a szerző. Mind-egyik valamilyen közigazgatási tisztséget betöltő személytől származik. Ezen kívül még 8 magánjellegű feliratot ismerünk, közülük egy votív. Ardevan beszámol továbbá néhány ezekhez hasonló feliratról, melyek datálása későbbi, de a rajtuk szereplő tisztségviselők ténykedése Traianus korára tehető.

Összefoglalásában a szerző arra világít rá, hogy az írásbeliség biztosan használatban volt a Traianus-korabeli Daciában is, úgy a hadsereg, mint a civilek körében, ám a feliratállítás költséges, időigényes, és bizonyos társadalmi feltételeket megkövetelő mivolta nem tette lehetővé mindenki számára, hogy epigráfiai emlékeket hagyományozzon az utókorra. A korszak jellemző lelettípusai a téglák és cserepek, melyek különösen a katonai erődökben maradtak fenn. Ardevan szerint biztosan állt e helyeken is néhány felirat (mondjuk dedikáció a császárnak), ám ezek nem maradtak fenn. A bélyeges kerámiák a déli és nyugati területeken gyakoribbak, ott, ahol a *IV Flavia* teljesített szolgálatot. A kőfeliratok legtöbbje a hadsereghez köthető, ugyanakkor van néhány magánjellegű is. Ezek a tanulmány szövege szerint egyértelműen a feliratállítási kultúra indikátorai. A korszak három fontos feliratállítási központja (Drobeta, Apulum és Sarmizegetusa) sajátos epigráfiai jegyekkel bír: Drobetában a civil feliratállítás nem jellemző, s ugyanígy Apulumban sem, ám itt lényegesen gyakoribbak a votív feliratok. Sarmizegetusában a város és a császár áll a feliratok középpontjában. A magánjellegű feliratok a veteránok jelentőségét mutatják a városi önkormányzatokban. Összességében tehát a feliratos emlékek száma rendkívül kicsi a korszakban, és ezek zöme is a hadseregtől származik.

² A pannoniai csapatok Traianus dák háborúiban való részvételéhez lásd bővebben P. Kovács: *A History of Pannonia during the Principate*. Bonn (2014) 84–85.

Egyedül Sarmizegetusa mutatja valamiféle helyi arisztokrácia jelenlétét és szerepvállalását a város életében.

Lucretiu Mihailescu-Bîrliba a daciai sóbányászathoz kapcsolható vallásos emlékeket (*Religious Aspects of Salt-Mining in Roman Dacia*) vizsgálta tanulmányában. Egy dalmáciai kutatásra alapozva abból indul ki, hogy a bányakörzetekben népszerűek a földhöz és föld alatti világhoz kapcsolódó istenségek, úgymint Terra Mater, Silvanus, Diana, Ceres stb. A daciai feliratos anyag áttekintéséből arra a következtetésre jut, hogy ezen istenség kultusza meglehetősen elterjedt a sótermelő térségekben (Torda, Marosújvár). A felsorakoztatott bizonyítékai, legalábbis a tanulmányban prezentált formájukban, azonban kevésbé meggyőzőek. A feliratok egy része nem hozható direkt módon összefüggésbe a sóbányászattal. A marosújváron előkerült Silvanus dedikáció pl. semmilyen információt nem tartalmaz az állíttatóról (4. kép), a Terra Mater kultuszának illusztrálására felhozott feliratok közül is legfeljebb egy, Atticus felirata hozható összefüggésbe a sóbányászattal – legalábbis a tanulmányban fellelhető információk szerint. A tanulmányban szereplő feliratok esetében a szerző inkább az állíttató társadalmi helyzetére vonatkozó információkat hoz, semmint foglalkozási adatokat. Mihailescu-Bîrliba megfigyelése, nevezetesen bizonyos istenségek kultuszának sűrűsödése a bányakörzetekben, mindenképpen további vizsgálatokra érdemes eredmény.

Dragana Nikolić publikációja szintén feliratokkal foglalkozik, amelyek fényt vetnek a római stratégiára a Vaskapu-szorosnál az I–III. század közötti időszakban (*Roman Military Strategy in the Iron Gates in the Light of Epigraphic Evidence*). Már Strabón is ír arról, hogy milyen veszélyes itt hajózni, hiszen a szurdok meredek sziklakkal van tele, ráadásul a Duna „kataraktája” (szintkülönbsége) további veszélyeket rejt magában. A tanulmány szerzője 5 szakaszra osztja a római jelenlétet: 1. a Iulius-Claudius dinasztia, a terület megszállása, építkezések; 2. Domitianus dunai háborúi; 3. Traianus dák háborúi, és Dacia megszervezése; 4. a konszolidáció és védekezés időszaka (Hadrianustól Aurelianusig); 5. Dacia kiűritése, a dunai határ újjászervezése.

Az első jelentős esemény az augustusi hódítás: számos forrásban visszaköszön a dákok elleni propaganda (*Res gestae divi Augusti*, triumphális emlékművek, irodalmi munkák stb.). Lentulus hadjárata során – ahogy Florustól tudjuk – erődök épülnek a Duna mentén, talán éppen a Vaskapu-szorosnál is. Tiberius idején a római legiókat a Duna mellett helyezték el, hogy útépitési munkálatokat hajtsanak végre. 33–34-ben pedig két alakulat is itt állomásozott: a *III Scythica* és a *V Macedonica*.

Domitianus 92 és 94 között útfelújításokat végeztetett – már a háborúra készülvén (ezt igazolja CIL III 13813d ILJug 55 és CIL III 1698 = 13813c = ILJug 58).³ Traianus – szintén hadjáratot előkészítve – újabb restaurációs munkálatokba fogott (CIL III 1699 = 8267 = ILS 5863 = ILJug 63 – a Vaskapu-szoros leghíresebb építési felirata). A legjelentősebb építészeti megoldás Traianus a Duna két partját Drobetaánál összekötő hídja volt, amelyet damaszkuszi Apollodóros tervezett. Traianus számos auxiliáris erődöt is újjáépíttetett.

A római hódítással kapcsolatban Nikolić kiemeli, hogy az őslakosok feletti katonai/közigazgatási fennhatóságot már nagyon korán kialakították. A Vaskapu-szorosnál számos kikötőt is sikerült azonosítani: Porečka, Diana – *statio cataractarum*, Egeta, Kusjak Aquae/Prahovo, Drobeta. Jóllehet csak a III–IV. századból vannak az első forrásaink a *ripa Danuvii*

³ Domitianus 96–97 között vívott dunai háborúhoz, melyben már talán Traianus is részt vehetett, lásd bővebben Kovács: *i. m.* (2. j.) 82–84.

felállításáról, a szerző szerint ez minden bizonnyal már korábban megtörtént. A *prae(fectus) rip(ae) Danuvii* tisztségét egy pisidiai feliratról ismerjük, amelyet akkor a *legio IV Scythica* egyik tribunusa töltött be.

Néhány kutató úgy gondolta, hogy a Ledarata és a Ratraria közötti határ elvesztette katonai jelentőségét azzal, hogy Traianus meghódította Daciát, és így csupán provincia-, s nem birodalomhatár lett a Vaskapu-szorosból. Nikolić szerint azonban van bizonyíték további katonai jelenlétre. Szerinte a rómaiak számára továbbra is fontos lehetett a víziutak védelme, különösen pedig, mert Pannonia és Dacia között éltek a iazygok, akikkel néha szövetséges, máskor azonban ellenséges viszonyban állt a birodalom. Ezt bizonyítja az a konfliktus, amelyet Hadrianus uralkodása idején az összevont Pannoniát és Daciát kormányzó Q. Marcius Turbónak kellett megoldania.⁴ A lovag a *legio II adiutrix* centuriojaként szolgált Traianus második dák hadjáratában,⁵ ekkor barátkozhatott össze a harcok során legatusként jelen lévő Hadrianusszal. Turbo sikerrel bánt el a iazygokkal, Hadrianus pedig rögtön újjászervezte a térséget: Daciát kettéosztotta, s Moesia Superior egy részét átcsatolta. A *legio IV Flavia* viszsztatért Moesia Superior új határai közé. Nemsokára megszervezték Dacia Porolissensist is, melynek székhelye a mai Kolozsvár volt. Cassius Dio arról tudósít, hogy Hadrianus lebontatta Traianus hidját Drobeta-nál, mert barbár betöréstől félt. Nikolić szerint ez azonban csak ideiglenes megoldás lehetett, mert a híd később is használatban volt. A Dunának mindkét partján állomásoztak csapatok, mégpedig Moesia Superior legatusának parancsnoksága alatt.

A 230-as évektől kezdődően Daciát számos törzs támadása sújtotta (szabad dákok, karpok, szarmaták és gótok), ezért 272-ben Aurelianus egy tervezett és szisztematikus kiűritését hajtotta végre a provinciának. A daciai legiókat a Duna jobb partjára vezényelték, és létrehozták Moesia Primát és Dacia Ripensist. A régi folyami határ így újra birodalmi is lett. A lakosság nagy része a Duna jobb partjára vándorolt, amelyet új települések létrejötte mutat, melyek nevében nagyon gyakran megtalálható a *Trans-* vagy a *Contra-*: pl. Drobeta helyett Transdrobeta (castellum Pontes) a IV. században. Ez időből számos bélyeges téglával vagy cseréppel rendelkezünk, melyek a térség alakulatainak nevét tartalmazzák.

A szerző azzal zárja tanulmányát, hogy hangsúlyozza: a Vaskapu-szoros ókori történetét alapvetően határozta meg a római jelenlét. Erődítések, építési munkálatok alakították a tájat, a vidék társadalmát, gazdaságát, mely a régészeti emlékekben is megmutatkozik. A katonai védelem rendkívüli módon szervezett volt, hiszen csak így szavatolhatták a térség biztonságát.

A tanulmány végén csupán bibliográfiát találunk, jóllehet a kifejezetten földrajzi, geopolitikai érdeklődésű értekezéshez hasznos kiegészítés lehetett volna a hadjáratokat, az erődök elhelyezkedését vagy a kereskedelmi utakat térképen is ábrázolni, ami más tanulmányoknál (pl. Mihailescu-Bîrliba, Pázsint, Szabó) hasznos segítője az olvasónak.

Szabó Ádám írását egy speciálisabb kérdésnek szentelte (*Some remarks on the tribunus cohortis assignment of the inner military establishments [Not.Dig.Occ. XXXIII. 59–64] in Valeria ripensis*). A tanulmány a IV. században, a Római Birodalom keleti felében keletkezett birodalmi jegyzék, a *Notitia Dignitatum* szöveghelyei alapján a provinciális haderő intéz-

⁴ A jó Q. Marcius Turbóhoz lásd: R. Syme: The Wrong Marcius Turbo. *JRS* 52 (1962) 87–96.

⁵ Karrierútjához lásd J. Fitz: *Die Verwaltung Pannoniens in der Römerzeit I–III*. Budapest (1993–1995) 339–341, 245. személy, vö. PIR II M 249, továbbá SHA *Hadr.*, 6, 6–7 és SHA *Hadr.* 7, 3, valamint AE 1973, 459, illetve Á. Dobó: *Die Verwaltung der römischen Provinz Pannonien von Augustus bis Diocletianus*. Budapest (1968) 46–48.

ményrendszerének személyi állományát vizsgálja. A probléma az, hogy csupán a belső erődökben állomásozó cohorsok élén álló tribunusok (*tribunus cohortis*) ismertek a forrásokból, ezen erődök más tisztségeiről nincs adatunk a korszakból. A *Notitia Dignitatum* ráadásul e tiszteket egységnév nélkül említi. A szerző tárgyalja, hogy a tribunusi rang nem csupán egységnevekhez kötve létezett, erre pedig Ammianus Marcellinus számos példát nyújt: Valentinianus testvérét, Valenst tribunusi ranggal főlovászmesterévé (Amm. Marc. 26. 4. 2) tette, vagy Rumitalca Procopius mellett a palota felügyeletével volt megbízva tribunusként. Számos különböző tribunusi tisztség létezik tehát, melyek nem valamely egységhez kapcsolódnak, hanem speciális funkciókat töltenek be (pl. *tribunus fabricae* vagy *tribunus civitatis*).

A *Notitia Dignitatum* szerint e tribunusok a *magister peditum* vagy *dux* alatt helyezkedtek el a hadszervezeti hierarchiában, és a provinciális haderőhöz tartoztak, tehát ha parancsoltak is katonáknak, azok gyalogosok lehettek. A keleti és nyugati területekre vonatkozóan összesen 56 tribunust említ a fenti mű, melyből 12 tartozik Pannonia primához és Valeria ripensishez. Ebből 11-nél nem szerepel az egység neve és száma, amely Szabó szerint atipikusnak mondható. Csupán a szolgálatteljesítés helyszínét írták oda.

A szerző szerint két magyarázat lehetséges a jelenségre: vagy nem hivatalos őrségek, erődítések voltak, ahová a jegyzék szerinti tribunusok tartoztak, vagy pedig nem tartózkodott beazonosítható egység az adott helyszíneken a *Notitia Dignitatum* születésekor. Az egységek jelenlétére csak kevés régészeti bizonyíték van: Környén (Vincetia) egy páncélt találtak szétszórva. Másutt nincs katonai jelenlétre utaló jel. Szabó szerint így a *Notitia* által említett tribunusok valójában létszámfelettiék, ám egy eddig ismeretlen kategóriába tartoznak. A tanulmány által tárgyalt tribunusok, úgy tűnik, leginkább a *tribunus civitatis* tisztségéhez hasonló feladatkörrel rendelkeztek: a katonai és polgári adminisztrációban, a logisztikában vállaltak szerepet. Ezt bizonyítják a 360-as évektől datálható bélyegzett téglák, melyek a tribunusok vagy magisterek rövidített neveit tartalmazzák. A katonai közigazgatáson kívüli helyzetet támaszthatja alá Keszthely-Fenekpuszta (Valcum) példája is, amely – Szabó szerint – azért hiányzik a *Notitia Dignitatum*-ból, mert különleges közigazgatási státusza volt. A *Notitia Dignitatum*-ban a *tribunus gentis Marcomannorum* tisztsége szolgálati hely nélkül szerepel, továbbá úgy tűnik, a markomannokat épp Keszthely-Fenekpuszta vidékén telepíthették le.

Szabó Ádám tanulmányában tehát egy eddig tisztázatlan kérdést vet fel, a IV. században, hivatalos iratokon, feliratokon egységazonosító nélkül feltüntetett tribunusok szerepét. Közigazgatási, történetírói, földrajzírói és régészeti források összevetésével arra a konklúzióra jut, hogy a *tribunus cohortis* tisztsége leginkább a *tribunus civitatis*-éhez volt hasonló: a katonai és polgári közigazgatás adminisztrációját és egyéb feladatait egyaránt ellátta olyan helyeken, ahol egyébként nem állomásozott nagyobb haderő.

Rada Varga a pannoniai és daciai orvosokról írt (*Prosopographical Notes on the Medical Personnel Attested in Dacia and Pannonia*). Korábbi átfogó kutatásainak⁶ megállapításait alapul véve listázza a Duna-vidéki orvosokat, s próbál jellegzetességeket kimutatni az amúgy kisszámú felirat alapján. A birodalom nyugati felén a feliratokon a leginkább reprezentált foglalkozás a kereskedőké után az orvosoké, így nehéz magyarázni az egy biztos adatot Daciából. Ráadásul M. Valerius Longinus, akinek sírfelirata Drobeta-ból származik, 23 éves korában

⁶ R. Varga: *Carving a Professional Identity. The Occupational Epigraphy of the Roman Latin West*. Oxford (2020).

nagy társadalmi megbecsültség mellett hunyt el. Azt csak találgatni lehet, mivel érdemelte ki ilyen fiatalon a közmebecsülést. Hasonlóan izgalmas az Afrikából Pannoniába kerülő doktor, C. Iulius Fileto felirata. Varga cikkét táblázat és két diagram zárja, amelyekből kiderül, hogy a két Pannonia az orvosok számát illetően előkelő helyen állt a nyugati tartományok között.

A többi tanulmány rövid bemutatása előtt a recenzensek szűkebb szakmai érdeklődése és az ismertetés terjedelmi keretei mellett az is gátat szab, hogy egy ismertetésnek nem lehet célja a kötet minden értékét feltárni, megfosztva az olvasóktól az eredeti művet. A tanulmányok egy része ráadásul magyar szerzőktől származik, így az eredmények várhatóan – valamilyen formában – magyarul is olvashatók lesznek. Az olvasó mindazonáltal aligha fog csalódni, ha átböngészi a kötetet, mert sok további érdekességre bukkanhat a lapjain feltételezett összlovák feliratoktól kezdve szamosújvári és nagyharsányi római feliratokig.

Open Access. A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)

